

Верховний
Суд

ОГЛЯД
судової практики
Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду
(актуальна практика)

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за жовтень 2021 року

Зміст

1. Спори, що виникають із трудових правовідносин	5
1.1. Винагорода (премія) виплачується працівникові виключно за рішенням керівника, тому не є обов'язковою. Прийняття керівником підприємства на основі положення і в межах своєї компетенції рішення про зменшення розміру премій, позбавлення працівників премій повністю або частково не можна кваліфікувати як погіршення умов оплати праці	5
1.2. Заява педагогічного працівника пенсійного віку про надання відпустки свідчить про його намір та згоду на продовження трудових відносин на умовах строкового трудового договору (контракту), а отже, не може бути підставою для звільнення такого працівника за пунктом 9 частини першої статті 36 КЗпП України	6
1.3. Бездіяльність лісничого (керівника структурного підрозділу), що полягає у нездійсненні заходів із охорони диких звірів і птахів та боротьби з браконьєрством, неповідомленні працівників природоохоронних і правоохоронних органів про виявлення мертвих тварин, занесених до Червоної книги України, є одноразовим грубим порушенням його трудових обов'язків і підставою для звільнення відповідно до пункту 1 частини першої статті 41 КЗпП України	8
2. Спори, що виникають із земельних правовідносин	9
2.1. Незазначення у договорі оренди земельної ділянки чіткого відсоткового розміру орендної плати та грошової оцінки самої земельної ділянки, як істотних умов цього договору, є підставою для визнання його недійсним	9
2.2. Під час вирішення спору про усунення перешкод у користуванні земельною ділянкою шляхом зобов'язання особи знести самочинно збудовані приміщення за позовом міської ради не достатньо встановити незаконність вибуття цієї ділянки від власника, а їй необхідно з'ясувати: чи переслідує таке втручання власника земельної ділянки легітимну мету; чи є такий захід із втручання у право особи пропорційним визначеній меті; чи не становитиме для особи задоволення вимоги про знесення самочинної забудови на чужій земельній ділянці такого індивідуального тягаря, який є надмірним	11
3. Спори, що виникають із сімейних правовідносин	12
3.1. Лише негативна поведінка усиновленої дитини, конфлікти між нею та усиновлювачами, обумовлені особливостями перехідного віку дитини, не можуть бути підставами для скасування усиновлення цієї дитини	12
4. Спори, що виникають із спадкових правовідносин	14
4.1. Виконання вимоги кредитора щодо погашення заборгованості, яку мав спадкодавець, здійснюється виключно у межах вартості отриманого	

у спадщину майна та не повинно зумовити погіршення майнового стану спадкоємця	14
5. Спори, що виникають із загальних положень про договір	16
5.1. У разі ненадання іпотекодержателем згоди на поновлення договору оренди, укладеного попереднім власником, поновлення такого договору є нікчемним та не створює жодних юридичних наслідків	16
5.2. Якщо предмет іпотеки – квартира зазнає реконструкції (шляхом об'єднання двох квартир), то іпотека поширюється на все реконструйоване (об'єднане) майно незалежно від того, чи були внесені зміни до договору іпотеки у зв'язку з такою реконструкцією	18
6. Спори щодо недоговірних зобов'язань	19
6.1. Якщо договором найму (оренди) покладено на наймача обов'язок укладання договору страхування орендованого приміщення, але не передбачено жодних правових наслідків невиконання цього обов'язку, ризик випадкового знищення або пошкодження предмета найму третіми особами несе наймодавець (власник майна)	19
6.2. Конфліктна ситуація між батьками учня та вчителем, що стала причиною погіршення стану здоров'я та, як наслідок, смерті останнього, може розцінюватися як нещасний випадок, пов'язаний із виробництвом	21
6.3. Обсяг відповідальності страхувальника обмежений різницею між фактичним розміром завданої шкоди і сумою страхового відшкодування, яка підлягала визначенню відповідно до положень Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», тобто розміром оціненої шкоди, заподіяної внаслідок ДТП життю, здоров'ю, майну третьої особи, а не визначеної за домовленістю між потерпілим та страховиком 25	23
6.4. Відсутність у національному законодавстві України спеціального закону щодо виплати компенсації від держави власникові за шкоду, заподіяну об'єкту житлової нерухомості під час проведення антитерористичної операції, не звільняє державу від позитивного обов'язку відновити порушене право, встановлене статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод	25
7. Спори, що виникають у сфері нотаріальної діяльності	27
7.1. Неповідомлення боржника про вимогу повернути заборгованість свідчить про недотримання (невиконання) встановленої законом процедури стягнення боргу за нотаріально посвідченим договором позики на підставі виконавчого напису нотаріуса та є самостійною та достатньою підставою для визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню	27

8. Питання процесуального права	29
8.1. Спир про оскарження дій суб'єкта владних повноважень щодо видачі третій особі дозволу на виконання будівельних робіт є спором про цивільне право і підлягає розгляду у порядку цивільного судочинства	29
8.2. Доставлення копії судового рішення електронним листом на особисту електронну пошту учасника судового процесу без реєстрації останнього у Системі обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу як користувача не є врученням такого рішення, оскільки не відповідає порядку, визначеному у положеннях Тимчасового регламенту надсилання судом електронних документів учасникам судового процесу, кримінального провадження	31
8.3. У разі використання мирової угоди не для захисту цивільних прав та інтересів, а як інструменту зловживання правом, зокрема для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу, оскаржуване судове рішення стосується прав та/або інтересів кредитора, що надає останньому право на апеляційне оскарження ухвали суду про затвердження такої угоди	32

1. Спори, що виникають із трудових правовідносин

1.1. Винагорода (премія) виплачується працівникові виключно за рішенням керівника, тому не є обов'язковою. Прийняття керівником підприємства на основі положення і в межах своєї компетенції рішення про зменшення розміру премій, позбавлення працівників премій повністю або частково не можна кваліфікувати як погіршення умов оплати праці

11 жовтня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Акціонерного товариства комерційний банк «ПриватБанк» (далі – АТ КБ «ПриватБанк»), треті особи: член правління АТ КБ «ПриватБанк», голова правління АТ КБ «ПриватБанк», про стягнення заробітної плати, преміальних виплат.

Суд установив, що ОСОБА_1 працює у відповідача та обіймає посаду керівника напряму «Credit collection», який займається стягненням на користь банку дебіторської заборгованості. Під час засідання комітету з питань взаємодії з позабанківськими установами член правління АТ КБ «ПриватБанк» винесла на голосування питання акредитації зовнішніх колекторських компаній, що надають послуги з повернення заборгованості. При цьому позивач як керівник напряму «Credit collection» і як голова Первинної профспівкової організації співробітників АТ КБ «ПриватБанк» проголосував «проти». Голова Правління АТ КБ «ПриватБанк» надав розпорядження про відключення позивача від системи електронного документообігу, засобів корпоративного зв'язку, ОСОБА_1 був відсторонений від роботи в Кредитному комітеті банку, членом якого він є за посадою.

Суд першої інстанції стягнув з АТ КБ «ПриватБанк» на користь ОСОБА_1 заробітну плату в вигляді преміальних виплат, керуючись тим, що при прийомі позивача на роботу сторонами були обумовлені обов'язкові виплати по зарплаті, зокрема і премії, тому вони і повинні нараховувати та виплачуватися роботодавцем, а в разі невивплати, що є порушенням укладеної трудової угоди про оплату праці, стороною банку це повинно бути мотивовано з належним доведенням до працівника вказаних мотивів.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції і відмовив у задоволенні позову.

Верховний Суд залишив без змін постанову апеляційного суду з огляду на таке.

Згідно з Положенням про управління мотивацією співробітників АТ КБ «ПриватБанк» підставою для виплати всіх видів змінної винагороди є рішення керівника співробітника. Розмір змінної винагороди може бути знижений внаслідок низької оцінки ефективності співробітника керівником або порушення співробітником діючих стандартів, політик, процедур.

Тобто винагорода (премія) виплачується працівникові виключно за рішенням керівника, тому не є обов'язковою.

Ухвалюючи рішення про відмову в позові, суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про те, що прийняття керівником підприємства на основі положення і в межах своєї компетенції рішення про зменшення розміру премій, позбавлення працівників премій повністю або частково, не можна кваліфікувати як погіршення умов оплати праці, про яке працівник повинен бути заздалегідь попереджений.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 жовтня 2021 року у справі № 201/532/20 (провадження № 61- 10845св21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100292269>

1.2. Заява педагогічного працівника пенсійного віку про надання відпустки свідчить про його намір та згоду на продовження трудових відносин на умовах строкового трудового договору (контракту), а отже, не може бути підставою для звільнення такого працівника за пунктом 9 частини першої статті 36 КЗпП України

19 жовтня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до «Люблинецька загальноосвітня школа I-III ступенів» Люблинецької селищної ради Волинської області (далі – ОНЗ «Люблинецька ЗОШ I-III ступенів») про поновлення на роботі.

Суд установив, що ОСОБА_1 працювала на умовах безстрокового договору вчителем біології в ОНЗ «Люблинецька ЗОШ I-III ступенів». Позивачу запропоновано укласти з 01 липня 2020 року трудовий договір строком на один рік. Про згоду або відмову від пропозиції навчальний заклад просив повідомити заявою до 30 червня 2020 року, інакше її буде звільнено у зв'язку з відмовою укласти строковий трудовий договір на підставі пункту 9 частини першої статті 36 КЗпП України та пункту 2 частини третьої розділу X Закону України «Про повну загальну середню освіту» (далі – Закон № 463-IX).

У зв'язку з відсутністю заяви ОСОБА_1 про згоду на укладення строкового трудового договору з відповідачем на один рік наказом відповідача її звільнено із займаної посади без вихідної допомоги.

Рішенням місцевого суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов ОСОБА_1 задоволено.

Верховний Суд залишив без змін рішення судів першої та апеляційної інстанцій з огляду на таке.

У підпункті 2 пункту 3 розділу X «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 463-IX встановлено, що набрання чинності цим Законом є підставою для припинення безстрокового трудового договору з педагогічними працівниками державних і комунальних закладів загальної середньої освіти, яким виплачується пенсія за віком, згідно з пунктом 9 частини першої статті 36 КЗпП України.

До 01 липня 2020 року керівники державних і комунальних закладів загальної середньої освіти зобов'язані припинити безстрокові трудові договори з педагогічними працівниками таких закладів освіти, яким виплачується пенсія за віком, з одночасним

укладенням з ними трудових договорів строком на один рік. У разі незгоди з продовженням трудових відносин на умовах строкового трудового договору педагогічні працівники, яким виплачується пенсія за віком, звільняються згідно з пунктом 9 частини першої статті 36 КЗпП України. Після закінчення строку трудового договору з такими педагогічними працівниками можуть укладатися строкові трудові договори відповідно до абзацу третьої частини другої статті 22 цього Закону.

Тлумачення положень підпункту 2 пункту 3 розділу X «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 463-ІХ свідчить про те, що керівники державних і комунальних закладів загальної середньої освіти до 01 липня 2020 року зобов'язані укласти з педагогічними працівниками таких закладів освіти, яким виплачується пенсія за віком, строкові трудові договори за згодою останніх.

Згода на продовження трудових відносин на умовах строкового трудового договору (контракту) може бути надана у будь-якій формі.

У випадку згоди педагогічного працівника, який є одержувачем пенсії за віком, на продовження трудових відносин на умовах строкового трудового договору (контракту), такий працівник не може бути звільнений на підставі пункту 9 частини першої статті 36 КЗпП України

При цьому керівник закладу освіти, за наявності сумнівів у наданні ОСОБА_1 згоди на укладення строкового договору чи її суперечливої поведінки, не був позбавлений можливості до 01 липня 2020 року надати позивачу для підписання строковий трудовий договір (контракт).

Підписання працівником до 01 липня 2020 року строкового трудового договору (контракту) було б достатнім свідченням його згоди продовжувати трудові відносини на умовах строкового трудового договору.

Встановивши, що до 01 липня 2020 року ОСОБА_1 не повідомила відповідача про незгоду із укладенням строкового трудового договору, а примірник строкового трудового договору їй для підписання не надавався, суди першої та апеляційної інстанції дійшли обґрунтованих висновків про недодержання ОНЗ «Люблинецька ЗОШ I-III ступенів» процедури звільнення позивача в порядку виконання підпункту 2 пункту 3 розділу X «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 463-ІХ, що є підставою для її поновлення на попередній посаді.

Верховний Суд також погодився з висновками судів про те, що звернення ОСОБА_1 до адміністрації навчального закладу із заявою про надання їй відпустки строком 56 календарних днів, починаючи з 01 липня 2020 року, могло бути одним із свідчень того, що позивач мала намір продовжити трудові відносини з ОНЗ «Люблинецька ЗОШ I-III ступенів».

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 19 жовтня 2021 року у справі № 159/3893/20 (провадження № 61-4041св21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100428436>

1.3. Бездіяльність лісничого (керівника структурного підрозділу), що полягає у нездійсненні заходів із охорони диких звірів і птахів та боротьби з браконьерством, неповідомленні працівників природоохоронних і правоохоронних органів про виявлення мертвих тварин, занесених до Червоної книги України, є одноразовим грубим порушенням його трудових обов'язків і підставою для звільнення відповідно до пункту 1 частини першої статті 41 КЗпП України

Об жовтня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Державного агентства лісових ресурсів України Закарпатського обласного управління лісового господарства Державного підприємства «Рахівське лісове дослідне господарство» (далі – ДП «Рахівське ЛДГ») про визнання незаконним, скасування наказу про звільнення з посади, поновлення на роботі та стягнення середньомісячної заробітної плати за час вимушеного прогулу.

Суд установив, що позивач працював на посаді лісничого, до службових обов'язків якого входило, зокрема, здійснення заходів з охорони диких звірів та птахів, а також боротьба з браконьерством. ОСОБА_1, виявивши загиблих тварин, які занесені до Червоної книги України та полювання на яких заборонене, не повідомив про цей факт працівників природоохоронних органів, а позував із загиблими тваринами, що підтверджується світлинами, які розміщені в мережі «Фейсбук». Наказом відповідача ОСОБА_1 звільнено з посади на підставі пункту 1 частини першої статті 41 КЗпП України за одноразове грубе порушення трудових обов'язків.

Суди неодноразово розглядали справу.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, в задоволенні позову відмовив.

Верховний Суд залишив без змін рішення судів першої та апеляційної інстанцій з огляду на таке.

Встановивши, що на дату звільнення ОСОБА_1 займав посаду лісничого, який є керівником відокремленого підрозділу ДП «Рахівське ЛДГ» Устеріцького лісництва, за обсягом посадових обов'язків виконує організаційно-розпорядчі функції та несе відповідальність за роботу структурного підрозділу, суди обґрунтовано вважали, що ОСОБА_1 є суб'єктом дисциплінарної відповідальності, передбаченої пунктом 1 частини першої статті 41 КЗпП України.

Рішення про звільнення працівника на підставі пункту 1 частини першої статті 41 КЗпП України може бути прийняте роботодавцем за наявності сукупності таких умов: суб'єктом дисциплінарної відповідальності може бути певна категорія працівників; для застосування вказаної норми закону необхідно встановити факт порушення працівником своїх трудових обов'язків; порушення повинно бути одноразовим та грубим; рішення про звільнення працівника може прийняти лише уповноважена на те особа.

Під разовим порушенням необхідно розуміти таку протиправну поведінку, що є обмеженою в часі та вчиненою саме разово (одну дію або бездіяльність).

Не є одноразовим грубим порушенням трудових обов'язків тривале, неналежне «керування» роботою установи, ослаблення контролю за роботою підлеглих тощо.

Під порушенням трудових обов'язків розуміється невиконання чи неналежне їх виконання. До трудових обов'язків віднесені обов'язки працівника, визначені трудовим договором (контрактом), посадовою інструкцією, іншими локальним нормативним актом та законодавством про працю.

Суд установив, що посадовою інструкцією лісничого Устеріцького лісництва на лісничого покладено посадові обов'язки, зокрема із здійснення заходів із охорони диких звірів та птахів, а також боротьба з браконьєрством.

Факт виявлення вбивства тварини і птаха, які віднесені до Червоної книги України та перебувають під особливим захистом держави, не заперечується позивачем у його письмових поясненнях щодо вчиненого правопорушення.

За вказаних обставин висновки судів про те, що ОСОБА_1 вчинив одноразове грубе порушення трудових обов'язків, яке виразилося у невжитті ним заходів, передбачених службовими обов'язками лісничого щодо повідомлення працівників природоохоронних і правоохоронних органів про факт виявлення порушення лісового законодавства, яке містить ознаки кримінального правопорушення, є обґрунтованими.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 06 жовтня 2021 року у справі № 305/1001/18 (провадження № 61-3286св21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100214643>

2. Спори, що виникають із земельних правовідносин

2.1. Незазначення у договорі оренди земельної ділянки чіткого відсоткового розміру орендної плати та грошової оцінки самої земельної ділянки, як істотних умов цього договору, є підставою для визнання його недійсним

28 жовтня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Приватного сільськогосподарського підприємства ім. Пархоменка (далі – ПСП ім. Пархоменка) про визнання додаткової угоди до договору оренди землі недійсною.

Суд установив, що сторони у справі уклали договір оренди землі, відповідно до якого ОСОБА_1 передав належну йому земельну ділянку в оренду ПСП ім. Пархоменка строком на 5 років. Пізніше ОСОБА_1 та відповідач уклали додаткову угоду до договору оренди землі, відповідно до якої строк оренди продовжено. При підписанні цієї угоди не були погоджені істотні умови договору оренди, зокрема не чітко визначений відсотковий розмір орендної плати – «понад 3 % нормативної грошової оцінки земельної ділянки». При цьому грошова оцінка земельної ділянки не зазначена в угоді.

Рішенням місцевого суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено частково. Суд визнав недійсною додаткову угоду до договору оренди землі, укладену між ПСП ім. Пархоменка та ОСОБА_1.

Верховний Суд погодився з рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій, зазначивши таке.

Предметом спору у цій справі є визнання додаткової угоди до договору оренди землі недійсною з підстав відсутності істотної умови, передбаченої пунктом першим частини першої статті 15 Закону України «Про оренду землі», – нормативної грошової оцінки, та невизначеність в угодах чіткого відсоткового розміру орендної плати, що унеможлиблює проведення індексації, визначення її розміру та відповідної виплати.

Відповідно до статті 15 Закону України «Про оренду землі» (у редакції, чинній на час укладення оскаржуваної угоди) істотними умовами договору оренди землі є: об'єкт оренди (кадастровий номер, місце розташування та розмір земельної ділянки); строк дії договору оренди; орендна плата із зазначенням її розміру, індексації, способу та умов розрахунків, строків, порядку її внесення і перегляду та відповідальності за її несплату. За згодою сторін у договорі оренди землі можуть зазначатися інші умови.

Відсутність у договорі оренди землі однієї з істотних умов, передбачених цією статтею, є підставою для визнання договору недійсним відповідно до закону.

Розмір, умови і строки внесення орендної плати за землю встановлюються за згодою сторін у договорі оренди (крім строків внесення орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності, які встановлюються відповідно до Податкового кодексу України).

Обчислення розміру орендної плати за землю здійснюється з урахуванням індексів інфляції, якщо інше не передбачено договором оренди.

У справі про визнання недійсним договору оренди землі з підстав відсутності у ньому істотної умови, передбаченої частиною першою статті 15 Закону України «Про оренду землі», суд повинен установити: чи дійсно порушуються права орендодавця у зв'язку з відсутністю в договорі умов, передбачених статтею 15 указанного Закону, визначити істотність цих умов, а також з'ясувати, у чому саме полягає порушення його законних прав.

Установивши відсутність у змісті оспорюваної додаткової угоди до договору оренди землі істотних умов, передбачених статтею 15 Закону України «Про оренду землі» – розміру орендної плати, який, виходячи з положень цього договору, не відповідає вимогам законодавства, порушує права власника земельної ділянки на отримання орендної плати, суди дійшли обґрунтованих висновків про визнання додаткової угоди недійсною.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 28 жовтня 2021 року у справі № 282/422/20 (провадження № 61-15203св20) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100816846>

2.2. Під час вирішення спору про усунення перешкод у користуванні земельною ділянкою шляхом зобов'язання особи знести самочинно збудовані приміщення за позовом міської ради не достатньо встановити незаконність вибуття цієї ділянки від власника, а їй необхідно з'ясувати: чи переслідує таке втручання власника земельної ділянки легітимну мету; чи є такий захід із втручання у право особи пропорційним визначеній меті; чи не становитиме для особи задоволення вимоги про знесення самочинної забудови на чужій земельній ділянці такого індивідуального тягаря, який є надмірним

27 жовтня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом Дніпровської міської ради до ОСОБА_1, ОСОБА_2 про визнання недійсними договорів купівлі-продажу нежитлових приміщень.

Звертаючись до суду з позовом, Дніпровська міська рада зазначала про те, що ОСОБА_2 придбав спірні приміщення після того, як у 2014 році районний суд визнав право власності на них за продавцем, і це право було зареєстроване в Державному реєстрі речових прав. У 2016 році зазначене судові рішення скасував апеляційний суд.

Суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, зобов'язав ОСОБА_2 знести самочинно побудовані приміщення магазинів, розташовані на земельній ділянці без дозволу органів місцевого самоврядування, оскільки рішення суду, на підставі якого земельна ділянка вибула з володіння міської ради, згодом скасоване, ділянка вибула з володіння міської ради поза її волею, ОСОБА_2 самовільно, без дозволу органів місцевого самоврядування, зайняв земельну ділянку та самочинно збудував споруди. При цьому суд визнав договори купівлі-продажу, укладені між відповідачами, недійсними.

Верховний Суд скасував судові рішення та передав справу на новий розгляд до суду першої інстанції в частині вимог про зобов'язання знести приміщення магазинів, а в частині визнання правочинів недійсними - відмовив у позові з огляду на таке.

Застосування вимог про знесення самочинного будівництва виключає застосування інших вимог власника (користувача) земельної ділянки про усунення перешкод у користуванні належною йому земельною ділянкою, у тому числі визнання недійсними договорів про відчуження майна.

Визнання незаконними та скасування рішень державних реєстраторів і визнання недійсними договорів купівлі-продажу не є ефективним способом захисту та не забезпечує усунення порушень, спричинених самочинним будівництвом.

При цьому, установивши, що самочинна забудова, здійснена на земельній ділянці, яка не була відведена особі для цієї мети, суди з урахуванням практики застосування статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод повинні з'ясувати: чи заперечує власник земельної ділянки проти визнання права власності на таку забудову за особою, що її здійснила; чи не порушує така забудова права на земельну ділянку інших осіб, чії права

порушено такою забудовою, а в разі зведення забудови на наданій земельній ділянці – чи не здійснено таку забудову з відхиленням від проєкту або будівельних норм і правил.

Задовольняючи позовні вимоги про усунення перешкод у користуванні земельною ділянкою шляхом зобов'язання відповідача знести самочинно побудовані приміщення магазинів, суди виходили лише з того, що рішення суду, на підставі якого земельна ділянка вибула з володіння міської ради, згодом скасоване, та не з'ясували умов, необхідних для встановлення підстав захисту прав власника земельної ділянки у спосіб знесення самочинної забудови. Зокрема, треба було з'ясувати, чи переслідує таке втручання власника земельної ділянки легітимну мету, чи є захід із втручання у право відповідача пропорційним визначеній меті та чи не становитиме для відповідача задоволення вимоги про знесення самочинно побудованої на чужій земельній ділянці споруди такого індивідуального тягара, який є надмірним з урахуванням конкретних обставин справи.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 27 жовтня 2021 року у справі № 202/7377/16-ц (провадження № 61- 20139св19) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100704352>

3. Спори, що виникають із сімейних правовідносин

3.1. Лише негативна поведінка усиновленої дитини, конфлікти між нею та усиновлювачами, обумовлені особливостями перехідного віку дитини, не можуть бути підставами для скасування усиновлення цієї дитини

27 жовтня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1, ОСОБА_2 до органу опіки та піклування виконавчого комітету Чечелівської районної у місті Дніпрі ради, треті особи: Соборний районний у місті Дніпрі відділ державної реєстрації актів цивільного стану Південно-Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Дніпро), виконавчий комітет Новопавлівської сільської ради Межівського району Дніпропетровської області, про скасування усиновлення та поновлення первинного актового запису про народження.

Суд установив, що позивачі є подружжям, під час відвідування Будинку дитини № 2 у м. Дніпрі познайомились з дитиною ОСОБА_4, яку вирішили виховувати як власну. Рішенням виконавчого комітету Кіровської районної у м. Дніпропетровську ради ОСОБА_2 призначено опікуном над малолітньою дитиною, ОСОБА_4 знято з обліку Будинку дитини № 2, після чого вони стали проживати однією сім'єю. Пізніше на підставі рішення суду позивачі усиновили малолітню дитину. ОСОБА_4 була забезпечена найкращими умовами для життя і гармонійного фізичного, морального та духовного розвитку. Незважаючи на їх зусилля, дитина у віці 5 років вчинив першу крадіжку, а навчаючись у 4-му класі, вчинив крадіжку грошових коштів у однокласника, після чого через три місяці знову вчинив крадіжку вже вдома.

Позивачі подали до комісії з питань прав дитини при виконкомі Чечелівської районної у м. Дніпрі ради заяву з проханням тимчасово влаштувати ОСОБА_4 до відповідного закладу, на що отримали відмову у зв'язку з відсутністю підстав.

Пізніше ОСОБА_4 втік з дому, вчинив кримінальне правопорушення, передбачене частиною першою статті 185 КК України, відповідальність за яке понесли позивачі, оскільки ОСОБА_4 на момент вчинення кримінального правопорушення не досяг віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Позивачі наголошували, що вони максимально вживали всіх можливих заходів і дій в інтересах дитини, займалися її вихованням та розвитком, однак усупереч всім заходам між ними та усиновленою дитиною склалися стосунки, які роблять неможливим їх спільне проживання і виконання ними як усиновлювачами своїх батьківських обов'язків. Вчинки ОСОБА_4 призвели до того, що ОСОБА_2 захворіла на невротичні розлади.

Місцевий суд, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову.

Верховний Суд залишив без змін судові рішення з огляду на таке.

У контексті положень про усиновлення та батьківство усиновитель робить свідомий та виважений вибір набути прав батька (матері) стосовно дитини, яка не є його кровною, та приймає на себе кореспондуючий цьому обов'язок стати рідною людиною цій дитині, вживати всіх можливих заходів та дій в інтересах дитини, займатися її вихованням та розвитком таким чином і в такому обсязі, які в мінімальному значенні закріплені у законодавстві та визначаються загальними уявленнями про батьківство. При цьому зовнішньо також має простежуватися те, що дитина відчуває, що вона перебуває в такому оточенні, яке забезпечить їй у необхідному випадку допомогу, зокрема і на її прохання у звичайних побутових обставинах.

Завдання інституту усиновлення полягає у формуванні стабільних та гармонійних умов життя усиновленої дитини, тому стабільними, незмінними повинні бути насамперед самі відносини, які виникли внаслідок факту усиновлення. Припинення таких відносин може тяжко травмувати дитину та істотно відобразитися на її інтересах. З метою недопущення порушення інтересів дитини частиною першою статті 238 СК України визначено виключний перелік підстав, за наявності яких суд може скасувати усиновлення.

Відповідно до частини першої статті 238 СК України усиновлення може бути скасоване за рішенням суду, якщо: 1) воно суперечить інтересам дитини, не забезпечує їй сімейного виховання; 2) дитина страждає недоумством, на психічну чи іншу тяжку невиліковну хворобу, про що усиновлювач не знав і не міг знати на час усиновлення; 3) між усиновлювачем і дитиною склалися, незалежно від волі усиновлювача, стосунки, які роблять неможливими їхнє спільне проживання і виконання усиновлювачем своїх батьківських обов'язків.

Малолітній ОСОБА_4 у судовому засіданні підтвердив, що на цей час він жалкує про свою поведінку та хоче повернутися до батьків, щоб і надалі з ними проживати.

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог, суд першої інстанції, з висновками якого погодився суд апеляційної інстанції, виходив з того, що наведені позивачами

обставини не свідчать про те, що зміна поведінки дитини в негативну сторону, з приводу чого виникли конфлікти, що призвело до ускладнень стосунків між ними, сталася поза волею позивачів, поведінка позивачів також вплинула на їх стосунки з дитиною, адже вихованням ОСОБА_4 позивачі почали займатися, коли йому було ще 2 роки 4 місяці. При цьому суди правильно врахували висновок органу опіки та піклування виконавчого комітету Чечелівської районної у м. Дніпрі ради, в якому зазначено, що батьки злісно ухиляються від виховання та утримання дитини, тому скасування усиновлення дитини є недоцільним.

Отже, суди дійшли правильних висновків, що стосунки, які виникли між усиновлювачами і дитиною, пов'язані перш за все з конфліктом між ними та ускладнені особливостями перехідного віку дитини.

Неможливість виконання усиновлювачами своїх батьківських обов'язків незалежно від їх волі у стосунках, які склалися між усиновлювачами та дитиною, позивачі не довели і суд не встановив.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 27 жовтня 2021 року у справі № 204/586/20 (провадження № 61- 8871св21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100816859>

4. Спори, що виникають із спадкових правовідносин

4.1. Виконання вимоги кредитора щодо погашення заборгованості, яку мав спадкодавець, здійснюється виключно у межах вартості отриманого у спадщину майна та не повинно зумовити погіршення майнового стану спадкоємця

27 жовтня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – приватний нотаріус Полтавського нотаріального округу, про звернення стягнення на спадкове майно.

Суд установив, що між ОСОБА_1 та ОСОБА_3 укладено договір позики, за умовами якого позивач передав ОСОБА_3 грошові кошти, які останній зобов'язувався повернути. Одночасно ОСОБА_3 як позичальник надав позивачу на забезпечення взятого на себе зобов'язання оригінал правовстановлюючого документа – Державний акт на право власності на земельну ділянку та оригінал технічної документації на неї. У зв'язку зі смертю боржника ОСОБА_1 звернувся до його спадкоємця – дружини ОСОБА_2, яка відмовилася повертати кошти в якості одноразового платежу.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції, наклав на користь ОСОБА_1 стягнення на спадкове майно померлого боржника ОСОБА_3, яке було передане в натурі спадкоємцю ОСОБА_2, зокрема земельну ділянку, в рахунок погашення його заборгованості за договором позики. Визнав за ОСОБА_1 право власності на земельну ділянку, яка належала померлому ОСОБА_3.

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду в частині позовних вимог ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання права власності та залишив у силі в цій частині рішення суду першої інстанції. В іншій частині постанову апеляційного суду залишив без змін, зазначивши таке.

До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

Спадкоємець, приймаючи спадщину, реалізує свій майновий інтерес щодо набуття у власність спадкового майна, при цьому у нього виникає обов'язок погасити заборгованість спадкодавця, проте виключно у межах вартості отриманого у спадщину майна. У свою чергу кредитор, укладаючи договори кредитування, може бути упевненим у погашенні заборгованості у разі смерті позичальника за рахунок спадкового майна, яке приймають у спадщину спадкоємці боржника.

Такий принцип регулювання спірних правовідносин ґрунтується на засадах розумності, пропорційності і справедливості та виключає можливість необґрунтованого покладення на спадкоємців боржника обов'язку погасити борг у розмірі більшому, ніж вартість набутого ними майна, що призведе до безпідставного погіршення їх майнового стану у зв'язку з виконанням зобов'язання, стороною якого вони не є і згоди на укладення якого не надавали.

Тобто у будь-якому разі виконання вимоги кредитора щодо погашення заборгованості, яку мав спадкодавець, не повинно зумовити погіршення майнового стану спадкоємця без одночасного отримання ним майнової вигоди у виді спадкового майна.

Суд установив, що ОСОБА_2 прийняла спадщину після смерті ОСОБА_3, проте не здійснила одноразового платежу в рахунок задоволення вимог ОСОБА_1 в межах вартості отриманого в спадщину майна. У такому разі, оскільки зобов'язання ОСОБА_2 як спадкоємця після смерті ОСОБА_3 залишається не виконаним, суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку, що вимоги ОСОБА_1 в частині про звернення стягнення на земельну ділянку відповідно до статті 1282 ЦК України підлягають задоволенню.

Разом із цим висновок апеляційного суду про визнання права власності на земельну ділянку ОСОБА_1 як за кредитором є помилковим.

Аналіз статті 1285 ЦК України свідчить про те, що вимоги кредитора спадкоємці зобов'язані задовольнити шляхом одноразового платежу, якщо домовленістю між спадкоємцями та кредитором інше не встановлено.

У разі відмови від одноразового платежу суд за позовом кредитора звертає стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі.

Проте ці норми матеріального права не передбачають такий спосіб звернення стягнення, як визнання права власності на майно.

Порядок реалізації арештованого майна, затверджений наказом Міністерства юстиції України 29 вересня 2016 № 2831/5, визначає процедуру здійснення продажу майна через електронні торги з аукціону засобами системи електронних торгів через веб-сайт.

Апеляційний суд, скасовуючи рішення суду першої інстанції та задовольняючи позовні вимоги ОСОБА_1 про визнання за позивачем права власності на спірну земельну ділянку, цього не врахував та дійшов неправильного висновку про наявність підстав для задоволення позову в цій частині.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 27 жовтня 2021 року у справі № 552/4892/19 (провадження № 61-16824св20) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100816970>

5. Спори, що виникають із загальних положень про договір

5.1. У разі ненадання іпотекодержателем згоди на поновлення договору оренди, укладеного попереднім власником, поновлення такого договору є нікчемним та не створює жодних юридичних наслідків

Об жовтня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_5 до ОСОБА_2 про усунення перешкод у користуванні приміщенням та за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_5 про розірвання договору оренди приміщення.

Суд установив, що між ОСОБА_5 та ОСОБА_3 укладено договір оренди нежитлового приміщення з пролонгацією його на два роки. У цей період між ОСОБА_3 та ОСОБА_2 укладено договір купівлі-продажу цього приміщення і новий власник перешкоджає ОСОБА_5 користуватися орендованим приміщенням.

У зустрічному позові ОСОБА_2 просила розірвати договір оренди нежитлового приміщення, оскільки воно передано в оренду для здійснення господарської діяльності, а орендар припинила свою господарську діяльність. Також орендодавець зазначила, що у 2016 році вона передала спірне приміщення в іпотеку.

Місцевий суд у задоволенні первісного позову відмовив, зустрічний позов задовольнив, мотивуючи це тим, що припинення ОСОБА_2 підприємницької діяльності свідчить про відсутність підстав користуватися нежилим приміщенням відповідно до його призначення та умов договору – здійснення господарської діяльності.

Апеляційний суд рішення місцевого суду скасував, позовні вимоги позивача за первісним позовом задовольнив, у задоволенні зустрічних позовних вимог про розірвання договору оренди приміщення відмовив. Постанова апеляційного суду мотивована тим, що припинення підприємницької діяльності не може бути підставою для розірвання договору оренди, оскільки у випадку припинення підприємницької діяльності ФОП (із внесенням до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань запису про державну реєстрацію такого припинення) її зобов'язання за укладеними договорами не припиняються, а продовжують існувати, оскільки вона як фізична особа не перестає існувати та відповідає за своїми зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм майном.

Верховний Суд рішення судів скасував та ухвалив нове, яким у задоволенні первісних та зустрічних позовних вимог відмовив, зазначивши таке.

Сутність поновлення договору найму полягає в тому, що договір найму автоматично поновлюється на той же самий строк за умови, що: (а) наймач продовжує користуватися майном після закінчення строку договору найму; (б) відсутні заперечення наймодавця протягом одного місяця. При поновленні договору відбувається продовження договірних зв'язків після закінчення строку договору найму, коли наймач продовжує користуватися майном і відсутні заперечення наймодавця протягом одного місяця. Цей договір поновлюється на той же строк та з умовами, що були передбачені у договорі.

Правочин щодо відчуження іпотекодавцем переданого в іпотеку майна або його передачі в наступну іпотеку, спільну діяльність, лізинг, оренду чи користування без згоди іпотеко держателя є недійсним (частина третя статті 12 Закону України «Про іпотеку»).

Нікчемним є той правочин, недійсність якого встановлена законом і для визнання його недійсним не вимагається рішення суду (частина друга статті 215 ЦК України).

Нікчемний правочин, на відміну від оспорюваного, не створює юридичних наслідків, тобто не «породжує» (змінює чи припиняє) цивільних прав та обов'язків. Якщо недійсність певного правочину встановлена законом, тобто якщо цей правочин нікчемний, позовна вимога про визнання його нікчемним не є належним способом захисту права чи інтересу позивача. За наявності спору щодо правових наслідків недійсного правочину, одна зі сторін якого чи інша заінтересована особа вважає його нікчемним, суд перевіряє відповідні доводи та у мотивувальній частині судового рішення, застосувавши відповідні положення норм матеріального права, підтверджує чи спростовує обставину нікчемності правочину.

У справі, що переглядалася, іпотекодержатель посилався на те, що приміщення передано ОСОБА_2 в іпотеку на підставі договору від 08 грудня 2016 року, а тому поновлення договору оренди 01 липня 2018 року на підставі пункту 4.2. договору оренди є нікчемним правочином відповідно до частини третьої статті 12 Закону України «Про іпотеку», оскільки таке поновлення відбулося без його згоди як іпотекодержателя. Суди не звернули уваги, що: мовчання слід вважати вираженням волі сторони правочину, коли воно при конкретній ситуації може бути підданим оцінці як прояв волі, направленої на вчинення правочину; при поновленні договору він поновлюється на той же строк та з умовами, що були передбачені у договорі; поновлення договору найму (стаття 764 ЦК України) відбувається внаслідок вчинення правочину мовчанням, і такий правочин також може бути кваліфікований як нікчемний. З урахуванням того, що іпотекодержатель не надавав свою згоду на поновлення договору оренди, таке поновлення на строк до 01 липня 2020 року є нікчемним та не створює жодних юридичних наслідків. Тому договір оренди припинився 30 червня 2018 року.

Верховний Суд в задоволенні первісних позовних вимог відмовив внаслідок того, що у позивача відсутнє право чи інтерес, які б підлягали захисту. Також відсутні

підстави для задоволення зустрічних позовних вимог про розірвання договору, оскільки такий договір припинено.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 06 жовтня 2021 року у справі № 263/11275/18 (провадження № 61-2979св20) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100352102>

5.2. Якщо предмет іпотеки – квартира зазнає реконструкції (шляхом об'єднання двох квартир), то іпотека поширюється на все реконструйоване (об'єднане) майно незалежно від того, чи були внесені зміни до договору іпотеки у зв'язку з такою реконструкцією

04 жовтня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом Публічного акціонерного товариства акціонерний банк «Укргазбанк» (далі – ПАТ АБ «Укргазбанк») до ОСОБА_1, треті особи: ОСОБА_2, ОСОБА_3, про звернення стягнення на предмет іпотеки.

Суд установив, що між банком та ОСОБА_3 укладений кредитний договір, на забезпечення його виконання між банком та ОСОБА_2 укладено договір іпотеки, предметом якого є квартира. Пізніше внаслідок реконструкції двох квартир ОСОБА_2 отримав нове свідоцтво про право власності на одну квартиру.

Рішенням місцевого суду у справі № 2/2218/35/12 позов банку задоволено, звернуто стягнення на предмет іпотеки – квартиру, визначено спосіб реалізації предмета іпотеки. На підставі договору купівлі-продажу від 16 серпня 2012 року реконструйована квартира перейшла у власність ОСОБА_4. Відповідно до договору купівлі-продажу від 16 квітня 2019 року право власності на зазначену квартиру перейшло до ОСОБА_1.

Рішенням місцевого суду позов задоволено.

Постановою апеляційного суду рішення місцевого суду скасовано та ухвалено нове, яким у задоволенні позову відмовлено. Апеляційний суд виходив із того, що позивач, звернувшись до суду з позовом у 2012 році про звернення стягнення на предмет іпотеки, який був задоволений, своє право на погашення заборгованості, що виникла у зв'язку з невиконанням умов кредитного договору, використав, звернув стягнення на іпотечне майно, а повторне звернення стягнення на іпотечне майно з тих самих підстав норми чинного законодавства України не передбачають. Крім того, суд зазначив, що новоствореним об'єктом нерухомості вважається виключно об'єкт, створений без прив'язок до іншого, вже існуючого нерухомого майна, без використання його складових структурних елементів. Уже існуючий об'єкт нерухомості зі зміненими зовнішніми та внутрішніми параметрами не є новоствореним об'єктом нерухомого майна. Тому суд дійшов висновку про те, що спірна квартира не є новоствореним об'єктом нерухомого майна, оскільки створена з прив'язкою до вже існуючої заставленої нерухомості з використанням її функціональних елементів.

Верховний Суд з такими висновками апеляційного суду погодився з огляду на таке.

Відповідно до вимог частин першої, другої статті 23 Закону України «Про іпотеку» у разі переходу права власності (права господарського відання) на предмет іпотеки від іпотекодавця до іншої особи, у тому числі в порядку спадкування чи правонаступництва, іпотека є дійсною для набувача відповідного нерухомого майна, навіть у тому випадку, якщо до його відома не доведена інформація про обтяження майна іпотекою.

Особа, до якої перейшло право власності на предмет іпотеки, набуває статус іпотекодавця і має всі його права і несе всі його обов'язки за іпотечним договором у тому обсязі і на тих умовах, що існували до набуття ним права власності на предмет іпотеки.

Суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку про те, що квартира яка утворилася внаслідок реконструкції та перепланування двох квартир не є новоствореним об'єктом нерухомого майна, оскільки створена з прив'язкою до вже існуючої нерухомості, переданої ОСОБА_2 в іпотеку банку.

Відповідно до частини третьої статті 5 Закону України «Про іпотеку» іпотека поширюється на частину об'єкта нерухомого майна, яка не може бути виділеною в натурі і була приєднана до предмета іпотеки після укладення іпотечного договору без реєстрації права власності на неї як на окремий об'єкт нерухомості. Нерухоме майно передається в іпотеку разом з усіма його приналежностями, якщо інше не встановлено іпотечним договором.

Отже, незалежно від того, чи були внесені зміни до договору іпотеки у зв'язку з перебудуванням, добудовою тощо предмета іпотеки, чи ні, іпотека поширюється й на таку реконструкцію.

Таким чином, оскільки предмет іпотеки – квартира зазнала реконструкції (шляхом об'єднання двох квартир), то іпотека поширилась на все реконструйоване (об'єднане) майно.

Суд апеляційної інстанції обґрунтовано відмовив банку у задоволенні позову з тих підстав, що вже існує рішення суду, яким звернуто стягнення на предмет іпотеки, якою забезпечено кредитний договір, а повторне звернення стягнення на майно, що перебуває в іпотеці, чинне законодавство не передбачає.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 04 жовтня 2021 року у справі № 686/28888/19 (провадження № 61-1215св21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100109085>

6. Спори щодо недоговірних зобов'язань

6.1. Якщо договором найму (оренди) покладено на наймача обов'язок укладання договору страхування орендованого приміщення, але не передбачено жодних правових наслідків невиконання цього обов'язку, ризик випадкового знищення або пошкодження предмета найму третіми особами несе наймодавець (власник майна)

22 вересня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного

провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ФОП ОСОБА_2 про відшкодування збитків, завданих у зв'язку із втратою майна.

Суд установив, що між ОСОБА_1 і ФОП ОСОБА_2 укладено договір оренди кафе з літнім майданчиком. Відповідно до умов договору оренди ФОП ОСОБА_2 як орендар зобов'язана була застрахувати орендоване майно, але цієї умови договору не виконала. Об'єкт оренди було знищено внаслідок підпалу.

Відмовляючи в задоволенні позовних вимог, місцевий суд виходив із того, що немає доказів вини відповідача у знищенні належного позивачеві майна, оскільки пожежа сталася за участю третіх осіб.

Скасовуючи рішення місцевого суду та задовольняючи позовні вимоги, апеляційний суд виходив із того, що відповідач повинен відшкодувати позивачеві збитки, завдані пожежею, оскільки він не виконав взятого на себе зобов'язання застрахувати орендоване майно.

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду та залишив у силі рішення суду першої інстанції про відмову в задоволенні позову, змінивши його мотивувальну частину, з огляду на таке.

Якщо договором або законом встановлено обов'язок наймача укласти договір страхування речі, що передана у найм, постає питання про правові наслідки невиконання такого договірної обов'язку, оскільки ні у статті 771 ЦК України, ні в параграфі 1 глави 58 ЦК України вони не зазначені. Сторони можуть самостійно визначити в договорі такі правові наслідки, зокрема передбачити штраф або встановити додаткову підставу відмови чи розірвання договору або відшкодування збитків.

За відсутності встановлення в договорі правових наслідків більш справедливим і розумним є застосування на підставі аналогії закону частини другої статті 12 Закону України «Про оренду землі», відповідно до якої в разі невиконання обов'язку стороною, яка повинна згідно з договором оренди землі застрахувати об'єкт оренди, друга сторона може застрахувати його і зажадати від іншої сторони відшкодування витрат на страхування.

Стаття 772 ЦК України визначає розподіл ризику між наймодавцем і наймачем лише у разі затримки наймачем повернення речі, тому її належить тлумачити та застосовувати у взаємозв'язку зі статтею 323 ЦК України.

За загальним правилом ризик випадкового знищення та випадкового пошкодження майна несе його власник (стаття 323 ЦК України). Сторони в договорі найму не позбавлені можливості передбачити, що такий ризик покладається на наймача і під час найму, а не лише в разі затримки повернення орендованої речі.

Позивач обґрунтовував свої вимоги тим, що в разі виконання наймачем свого обов'язку щодо страхування орендованого майна, він мав би змогу звернутися до страхової компанії про відшкодування майнової шкоди, що заподіяна його майну третіми особами.

Водночас у договорі найму сторони не передбачили жодних правових наслідків неукладання наймачем договору страхування і не поклали на нього ризик випадкового знищення або пошкодження предмета найму, тому такий ризик несе власник майна.

Суди встановили, що завдання майнової шкоди відбулося невстановленими особами внаслідок підпалу.

Апеляційний суд не врахував, що порушення наймачем договірною обов'язку укласти договір страхування, за відсутності відповідного правового наслідку в договорі та відсутності перерозподілу ризику випадкового знищення майна, не є підставою для відшкодування шкоди.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 22 вересня 2021 року в справі № 207/3254/18 (провадження № 61-2259св21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100644122>

6.2. Конфліктна ситуація між батьками учня та вчителем, що стала причиною погіршення стану здоров'я та, як наслідок, смерті останнього, може розцінюватися як нещасний випадок, пов'язаний із виробництвом

06 жовтня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Головного управління Державної служби України з питань праці у Херсонській області, Херсонської гімназії № 1 Херсонської міської ради, треті особи: Управління освіти Херсонської міської ради, Фонд соціального страхування України у Херсонській області, про визнання нещасного випадку таким, що пов'язаний із виробництвом, та зобов'язання вчинити певні дії.

Суд установив, що ОСОБА_2 працювала в Херсонській гімназії № 1 Херсонської міської ради на посаді вчителя. Після бесіди з батьками учня у вчительській кімнаті їй стало зле, вона була доставлена до лікарні. Після виконання термінових діагностичних заходів госпіталізована у відділення анестезіології та інтенсивної терапії. У лікарському свідоцтві про смерть ОСОБА_2 причиною смерті зазначено: набряк головного мозку (безпосередня причина смерті), геморагічний інсульт на ґрунті гіпертонічної хвороби (захворювання та патологічні стани, що зумовили причину смерті). На підставі висновків спочатку клініко-експертної комісії, потім комісії з проведення повторного спеціального розслідування нещасного випадку, що стався з учителем Херсонської гімназії № 1 ОСОБА_2 визнано таким, що не пов'язаний із виробництвом, оскільки смерть потерпілої настала внаслідок загального захворювання.

Місцевий суд відмовив у задоволенні позову сина ОСОБА_2 про визнання нещасного випадку таким, що пов'язаний із виробництвом у зв'язку з тим, що смерть його матері настала внаслідок загального захворювання.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції, визнав нещасний випадок, що стався з вчителем математики Херсонської гімназії № 1 Херсонської міської ради ОСОБА_2, таким, що пов'язаний із виробництвом. Зобов'язав Головне

управління Державної служби України з питань праці у Херсонській області скласти та видати акт розслідування нещасного випадку, що стався у Херсонській гімназії № 1 Херсонської міської ради з вчителем математики ОСОБА_2 під час виконання трудових обов'язків за формою Н-1.

Верховний Суд залишив без змін постанову апеляційного суду з огляду на таке.

Порядок проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 року № 1232 (далі – Порядок), визначає, що медичний висновок щодо встановлення зв'язку погіршення стану здоров'я працівника з впливом на нього небезпечних, шкідливих виробничих факторів, психоемоційних причин або протипоказань за станом здоров'я виконувати роботу видається лікувально-профілактичним закладом за місцем лікування або обстеження потерпілого у формі рішення лікарсько-експертної комісії на запит роботодавця та/або голови комісії. У такому запиті та доданих до нього матеріалах повинні міститися необхідні відомості про обставини нещасного випадку, результати дослідження умов праці і виробничого середовища, зокрема кількісні і якісні характеристики небезпечних, шкідливих виробничих факторів та/або факторів важкості чи напруженості трудового процесу, які передували настанню нещасного випадку.

У справі, що переглядалася, суд установив, що відповідно до висновку лікарсько-експертної комісії комунального некомерційного підприємства «Херсонська міська клінічна лікарня ім. А. і О. Тропіних» встановлено чіткий зв'язок, що скарги на сильний головний біль, блювоту, запаморочення в ОСОБА_2 виникли під час бесіди з агресивно налаштованими родичами учня, яка велась на підвищених тонах, у результаті психологічного та морального тиску з їх боку. Це було підставою для виклику карети швидкої допомоги. Після надання медичної допомоги потерпіла була доставлена з діагнозом: «Гостре порушення мозкового кровообігу» до Херсонської міської клінічної лікарні, де її госпіталізовано у важкому стані, непритомною. Незважаючи на проведену терапію і реанімаційні заходи, стан ОСОБА_2 погіршувався і констатована біологічна смерть. Ураховуючи короткий часовий інтервал між психоемоційним напруженням і виникненням скарг на головний біль, знепритомнення, комісія вважала причинно-наслідковий зв'язок вірогідним.

Допитані як свідки у судовому засіданні в суді першої інстанції члени та голова лікарсько-експертної комісії комунального некомерційного підприємства «Херсонська міська клінічна лікарня ім. А. і О. Тропіних» ОСОБА_9, ОСОБА_16, ОСОБА_8 підтвердили свій висновок та роз'яснили, що психоемоційний стрес, якому була піддана ОСОБА_2 в учительській, міг стати причиною інсульту у потерпілої, внаслідок чого у подальшому настала її смерть.

При цьому, як комісія по розслідуванню у своєму висновку, так і суд посилалися як на підставу для відмови у задоволенні позову ОСОБА_1 на висновок комісійної судово-медичної експертизи, проведеної під час розгляду іншої справи, зі змісту якого виходить, що експерти позбавлені можливості надавати оцінку наявності причинно-наслідкового зв'язку між виробничими факторами та смертю потерпілої особи, оскільки це входить до дискреційних повноважень компетентного органу, який

розслідує нещасний випадок, а у разі оскарження висновку такого органу – оцінка надається судом.

З урахуванням цього суд апеляційної інстанції обґрунтовано виходив із того, що посилання комісії на те, що висновки лікарсько-експертної комісії мають форму припущення самі не виходять за межі припущень, які не можуть лягати в основу висновку комісії, оскільки заключення лікарсько-експертної комісії, у сукупності з іншими доказами, які були надані відповідачами, дають беззаперечну можливість встановити, що нещасний випадок з ОСОБА_2 був пов'язаний з виробництвом, а саме з фактором напруження трудового процесу.

Таким чином, суд апеляційної інстанції обґрунтовано вважав встановленим той факт, що вчитель Херсонської гімназії № 1 Херсонської міської ради ОСОБА_2 під час виконання своїх професійних обов'язків у процесі врегулювання конфліктної ситуації, пов'язаної зі сторонніми чинниками навчального процесу, направленими на неї особисто, знаходячись під впливом психоемоційних причин, пов'язаних з фактором важкості та напруження трудового процесу, відчула різке погіршення здоров'я, що стало причиною її смерті.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 06 жовтня 2021 року у справі № 766/9872/20 (провадження № 61- 9897св21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100141677>

6.3. Обсяг відповідальності страхувальника обмежений різницею між фактичним розміром завданої шкоди і сумою страхового відшкодування, яка підлягала визначенню відповідно до положень Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», тобто розміром оціненої шкоди, заподіяної внаслідок ДТП життю, здоров'ю, майну третьої особи, а не визначеної за домовленістю між потерпілим та страховиком

06 жовтня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом Закритого акціонерного товариства «Lestera» (далі – ЗАТ «Lestera») до ОСОБА_1, треті особи: ОСОБА_2, Приватне акціонерне товариство «Страхова компанія «Провідна» (далі – ПрАТ «СК «Провідна»), про відшкодування майнової шкоди.

Суд установив, що відбулася дорожньо-транспортна пригода (далі – ДТП) за участю автомобіля «Volkswagen Passat», власником якого є ЗАТ «Lestera», та автомобіля «Mercedes Benz», яким керував ОСОБА_1, із вини якого сталася ДТП. Внаслідок ДТП автомобілю «Volkswagen Passat» завдано механічних пошкоджень.

Місцевий суд задовольнив позов частково та стягнув з ОСОБА_1 на користь ЗАТ «Lestera» грошові кошти на відшкодування майнової шкоди.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції, відмовив у задоволенні позову.

Верховний Суд залишив без змін постанову апеляційного суду з огляду на таке.

У справі, що переглядалася, потерпіла особа та страховик визначили розмір страхового відшкодування шляхом укладення двостороннього договору про врегулювання страхового випадку, тому експертиза (оцінка) для визначення розміру шкоди до здійснення страхового відшкодування не проводилася.

Такі дії потерпілої особи та страховика відповідають положенням пункту 36.2 статті 36 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (далі – Закон № 1961-IV), на підставі якої страховик має право здійснювати виплати без проведення експертизи, якщо за результатами проведеного ним огляду пошкодженого майна страховик і потерпілий досягли згоди про розмір та спосіб здійснення страхового відшкодування і не наполягають на проведенні оцінки, експертизи пошкодженого майна.

Оскільки *pacta non obligant nisi gentes inte quas inita* (договори не зобов'язують нікого, крім осіб, які в них беруть участь), тому домовленістю між двома сторонами не може бути збільшено обсяг відповідальності третьої особи, не сторони такого договору.

Виплата страхового відшкодування у розмірі, визначеному домовленістю між потерпілим та страховиком, якщо він менше страхової суми (ліміту відповідальності), не створює обов'язку для заподіювача шкоди, який застрахував свою відповідальність відповідно до вимог Закону № 1961-IV, відшкодувати різницю між розміром такого відшкодування та реальним розміром шкоди, заподіяної потерпілому на підставі статті 1194 ЦК України, якщо заподіювач шкоди доведе, що розмір страхового відшкодування, визначений за домовленістю між потерпілим та страховиком, є меншим, ніж розмір оціненої шкоди, яка підлягала виплаті страховою компанією відповідно до пункту 22.1 статті 22 Закону № 1961-IV у межах страхових сум, зазначених у страховому полісі.

Укладаючи договір обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності, особа розраховує на те, що у разі настання страхового випадку її майнові інтереси будуть захищені шляхом здійснення страховою організацією виплати на користь потерпілої особи у межах страхових сум (ліміту відповідальності), визначених таким договором.

Таким чином, якщо розмір страхового відшкодування визначений без проведення експертизи за згодою страховика та потерпілого, і такий розмір страхового відшкодування не перевищує ліміту відповідальності страховика, то при вирішенні спору за позовом потерпілого у ДТП до винуватця про відшкодування шкоди, на підставі статті 1194 ЦК України у разі недостатності страхової виплати (страхового відшкодування) для повного відшкодування завданої шкоди, підлягає встановленню:

- загальний розмір заподіяної шкоди внаслідок ДТП життю, здоров'ю, майну третьої особи;
- розмір оціненої шкоди, заподіяної внаслідок ДТП життю, здоров'ю, майну третьої особи, яка підлягала відшкодуванню страховиком відповідно до вимог Закону № 1961-IV;

- чи покриває ліміт відповідальності, встановлений договором про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів розмір шкоди, яка підлягає відшкодуванню відповідно до пункту 22.1 статті 22 Закону № 1961-IV.

Обсяг відповідальності страхувальника обмежений різницею між фактичним розміром завданої шкоди і сумою страхового відшкодування, яка підлягала визначенню відповідно до пункту 22.1 статті 22 Закону № 1961-IV, тобто розміром оціненої шкоди, заподіяної внаслідок ДТП життю, здоров'ю, майну третьої особи, а не визначеної за домовленістю між потерпілим та страховиком.

Тому суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку про те, що позивач не довів розміру сум, які відповідно до законодавства має відшкодувати заподіювач шкоди у разі недостатності суми страхового відшкодування, тобто ту обставину, що розмір завданої шкоди перевищує ліміт відповідальності страховика.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 06 жовтня 2021 року у справі № 362/3043/18 (провадження № 61-13063св20) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100613901>

6.4. Відсутність у національному законодавстві України спеціального закону щодо виплати компенсації від держави власникові за шкоду, заподіяну об'єкту житлової нерухомості під час проведення антитерористичної операції, не звільняє державу від позитивного обов'язку відновити порушене право, встановлене статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

04 жовтня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 та ОСОБА_2 до Кабінету Міністрів України, Державної казначейської служби України про стягнення матеріальної та моральної шкоди.

Позовну заяву позивачі мотивували тим, що кожен з них є власником 1/3 частини домоволодіння, що знаходиться в зоні проведення антитерористичних дій.

Внаслідок попадання снарядів під час артилерійських обстрілів у 2014–2017 роках у зв'язку із проведенням антитерористичної операції, домоволодінню завдано пошкоджень і воно стало непридатним для проживання.

Рішенням місцевого суду у задоволенні позову відмовлено.

Постановою апеляційного суду рішення місцевого суду в частині відмови у задоволенні вимог ОСОБА_1 (у частині вирішення позовних вимог ОСОБА_2 справа в апеляційному порядку не переглядалася) про відшкодування матеріальної шкоди, завданої терористичним актом скасовано, позов задоволено частково, стягнуто з держави Україна за рахунок коштів Державного бюджету України шляхом списання коштів з Єдиного казначейського рахунку на користь ОСОБА_1 грошову компенсацію у загальному розмірі 40 000,00 грн, у решті рішення районного суду залишено без змін.

У касаційній скарзі Кабінет Міністрів України зазначав про те, що до його повноважень не належить відшкодування шкоди, завданої терористичним актом,

і Кабінет Міністрів України не є належним представником держави України у цій справі.

Верховний Суд залишив без змін постанову апеляційного суду з огляду на таке.

Звертаючись до суду, ОСОБА_1 мотивував позов, зокрема й тим, що він не отримав від держави відшкодування за пошкодження (знищення) його майна, на яке позивач, на його думку, має право, зокрема, згідно з чинним законодавством України та статтю 1 Першого протоколу до Конвенції.

Верховний Суд звернув увагу на те, що посилання позивача як на правову підставу позову на статтю 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» та статтю 86 Кодексу цивільного захисту України у взаємозв'язку з негативним обов'язком держави щодо застосування статті 1 Першого протоколу до Конвенції є безпідставними.

Зобов'язання держави стосовно поваги та захисту прав людини не зникають і в умовах збройних конфліктів.

Особа, яка має майновий інтерес, може розглядатися як така, що має «легітимне очікування» успішної реалізації її права вимоги (зокрема відшкодування державою шкоди) у сенсі статті 1 Першого протоколу до Конвенції, коли для цього інтересу є достатні підстави у національному законодавстві.

ОСОБА_1 обґрунтував розмір завданої йому шкоди розрахунком, зробленим на підставі Показників опосередкованої вартості спорудження житла за регіонами України, затверджених наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 03 травня 2017 року № 102, керуючись при цьому частиною десятою статті 86 Кодексу цивільного захисту України та статтю 1 Першого протоколу до Конвенції. Позивач зазначив, що шкода, завдана внаслідок терористичного акту, має бути відшкодована державою.

Верховний Суд зазначав, що реалізація права на отримання відшкодування поставлена у залежність від існування компенсаційного механізму, що має бути встановлений в окремому законі. Закону, який би регулював порядок відшкодування за рахунок коштів Державного бюджету України шкоди, заподіяної терористичним актом об'єктам житлової нерухомості громадян, у законодавстві України не було як на час виникнення спірних правовідносин, так і на час розгляду справи судами першої та апеляційної інстанцій.

Апеляційний суд зробив висновок, що передбачене у статті 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» право на відшкодування відповідно до закону шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, не породжує легітимного очікування на отримання від держави України такого відшкодування за пошкодження у період проведення антитерористичної операції будинків.

З аналогічних підстав не породжує у позивача такого очікування і стаття 86 Кодексу цивільного захисту України, відповідно до якої відшкодування матеріальних збитків постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій здійснюється у порядку, визначеному законом.

Отже, право на отримання за рахунок держави компенсації за шкоду, заподіяну у період проведення антитерористичної операції внаслідок пошкодження під час

терористичного акту належного позивачу на праві власності будинку, не має у законодавстві України такої юридичної основи, що дає змогу визначити конкретний майновий інтерес позивача.

Апеляційний суд дійшов правильного висновку, що вимоги позивача про відшкодування шкоди за пошкоджене під час терористичного акту майно на підставі статті 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» та статті 86 Кодексу цивільного захисту України є безпідставними.

Водночас апеляційний суд правильно виходив із того, що ОСОБА_1 має право на компенсацію від держави за невиконання нею свого позитивного матеріального та процесуального обов'язку за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.

Враховуючи відсутність в Україні на час розгляду справи судом першої інстанції спеціальних підзаконних нормативно-правових актів щодо відшкодування власникові шкоди, заподіяної його майну, яке було пошкоджене або знищене під час проведення антитерористичної операції на окремих територіях Донецької та Луганської областей, а також порядку визначення її розміру, апеляційний суд дійшов висновку про доведеність позивачем, що певний позитивний обов'язок з боку держави не був виконаний стосовно його права власності на таке майно, а тому порушення його права, встановленого статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, підлягає захисту шляхом виплати компенсації від держави.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 04 жовтня 2021 року у справі № 757/18055/18 (провадження № 61-15453св20) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100109053>

7. Спори, що виникають у сфері нотаріальної діяльності

7.1. Неповідомлення боржника про вимогу повернути заборгованість свідчить про недотримання (невиконання) встановленої законом процедури стягнення боргу за нотаріально посвідченим договором позики на підставі виконавчого напису нотаріуса та є самостійною та достатньою підставою для визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню

13 жовтня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – приватний нотаріус Новосанжарського районного нотаріального округу Полтавської області, про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню.

Суд установив, що між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 укладено договір позики, за умовами якого відповідач передала у власність позивача грошову суму, яку останній зобов'язався повернути без нарахування процентів. У випадку невиконання позичальником зобов'язання за цим договором він може бути поданий до стягнення, яке здійснюється у безспірному порядку на підставі виконавчого напису нотаріуса або в судовому порядку. ОСОБА_1 у встановлений договором строк грошові

кошти не повернув, не перерахував їх на банківський рахунок позикодавця. ОСОБА_2 звернулась до приватного нотаріуса для вчинення виконавчого напису про стягнення боргу. Приватним нотаріусом вчинено виконавчий напис про стягнення з ОСОБА_1 на користь ОСОБА_2 суми боргу. Постановою державного виконавця Октябрського ВДВС м. Полтави ГТЮУ у Полтавській області відкрито виконавче провадження по виконанню виконавчого напису нотаріуса. ОСОБА_1, дізнавшись про вчинений виконавчий напис, звернувся до суду з позовом до ОСОБА_2 про визнання правочину недійсним, який не розглянуто.

Місцевий суд відмовив у задоволенні позову.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та задовольняючи позов, апеляційний суд виходив із того, що встановлена законом процедура стягнення боргу за нотаріально посвідченим договором позики на підставі виконавчого напису нотаріуса не була дотримана (виконана), а саме боржник не був повідомлений про вимогу повернути заборгованість, що є окремою підставою для визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню.

Верховний Суд залишив без змін постанову апеляційного суду з огляду на таке.

Захист цивільних прав шляхом вчинення нотаріусом виконавчого напису полягає в тому, що нотаріус підтверджує наявне у стягувача право на стягнення грошових сум або витребування від боржника майна. Це право існує, поки суд не встановить зворотного. Тобто боржник, який так само має право на захист свого цивільного права, в судовому порядку може оспорювати вчинений нотаріусом виконавчий напис: як з підстав порушення нотаріусом процедури вчинення виконавчого напису, так і з підстав неправомірності вимог стягувача, з якими той звернувся до нотаріуса для вчинення виконавчого напису.

Підставами оскарження виконавчих написів може бути як порушення нотаріусом процедури вчинення напису (наприклад, неповідомлення боржника про вимогу кредитора), так і необґрунтованість вимог боржника.

Тому суд при вирішенні спору про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, не повинен обмежуватися лише перевіркою додержання нотаріусом формальних процедур і факту подання стягувачем документів на підтвердження безспірної заборгованості боржника згідно з Переліком документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 року № 1172.

У такому спорі суд повинен перевірити доводи боржника в повному обсязі й установити та зазначити в рішенні, чи справді на момент вчинення нотаріусом виконавчого напису боржник мав безспірну заборгованість перед стягувачем.

Верховний Суд зазначав, що на сьогодні чинне законодавство України не зобов'язує нотаріуса викликати позичальника і з'ясовувати наявність чи відсутність його заперечень проти вимог позикодавця. Проте право позичальника на захист його інтересів забезпечується шляхом направлення йому повідомлення про заборгованість та необхідність її погашення. Однак, ураховуючи те, що нотаріальне провадження є безспірним, для забезпечення такої безспірності нотаріусові бажано з'ясувати

у позичальника наявність заперечень щодо вчинення виконавчого напису або сплати ним боргу. Таке повідомлення (заява, претензія, лист-вимога тощо) передається позикодавцем позичальнику у порядку, визначеному статтею 84 Закону України «Про нотаріат».

Вирішуючи позовні вимоги про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, апеляційний суд, встановивши відсутність доказів направлення позичальником ОСОБА_2 листа-вимоги про повернення боргу та отримання боржником ОСОБА_1 такого листа, дійшов обґрунтованого висновку про те, що встановлена законом процедура стягнення боргу за нотаріально посвідченим договором позики на підставі виконавчого напису нотаріуса не була дотримана (виконана), зокрема боржник не був повідомлений про вимогу повернути заборгованість, що є самостійною підставою для визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню.

Верховний Суд констатував, що у нотаріальному процесі при стягненні боргу за нотаріально посвідченим договором позики (кредитним договором) на підставі виконавчого напису нотаріуса боржник участі не бере, тому врахування його інтересів має забезпечуватися шляхом надіслання повідомлення - письмової вимоги про усунення порушення (письмове повідомлення про вчинення виконавчого напису). Повідомлення, надіслане стягувачем боржнику, є документом, що підтверджує безспірність заборгованості та обов'язково має подаватися при вчиненні виконавчого напису як за іпотечним договором, так і за нотаріально посвідченим договором позики (кредитним договором).

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 13 жовтня 2021 року у справі № 554/6777/17-ц (провадження № 61- 17750св20) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100428462>

8. Питання процесуального права

8.1. Спір про оскарження дій суб'єкта владних повноважень щодо видачі третій особі дозволу на виконання будівельних робіт є спором про цивільне право і підлягає розгляду у порядку цивільного судочинства

20 жовтня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Управління державного архітектурно-будівельного контролю Одеської міської ради, Департаменту архітектури та містобудування Одеської міської ради, третя особа – Товариство з обмеженою відповідальністю «НАШ ГОРОД», про визнання дій протиправними, скасування дозволу, зобов'язання вчинити певні дії.

Звертаючись до суду з позовом, ОСОБА_1 обґрунтовувала його протиправними діями відповідачів як суб'єктів владних повноважень щодо видачі дозволів на будівництво спортивно-готельного комплексу та на проведення робіт, а не діями

забудовника щодо будівництва об'єкта, що виразилося в порушенні, на думку позивача, її прав та інтересів.

Ухвалою місцевого суду, залишеною без змін постановою апеляційного суду, у відкритті провадження у справі відмовлено у зв'язку з тим, що між сторонами виникли саме адміністративні правовідносини, оскільки в цих правовідносинах відповідачі реалізують свої функції у сфері управління.

Верховний Суд скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій, справу передав на новий розгляд до суду першої інстанції з огляду на таке.

Критеріями розмежування судової юрисдикції є суб'єктний склад правовідносин, предмет спору та характер спірних матеріальних правовідносин. Крім того, таким критерієм може бути пряма вказівка в законі на вид судочинства, в якому розглядається визначена категорія справ.

Вирішуючи питання про юрисдикцію суду, необхідно з'ясувати, зокрема, характер спірних правовідносин, а також суть права та/або інтересу, за захистом якого звернулася особа.

ОСОБА_1 обґрунтовує свої вимоги тим, що спірним будівництвом порушено її права як мешканки будинку, який збудований поруч. Вважає, що протиправна забудова може негативно вплинути на стан будинку, в якому вона проживає.

Разом із цим суди зазначали, що предметом цієї справи є протиправні, на думку позивача, дії відповідачів як суб'єктів владних повноважень щодо видачі дозволів на будівництво спортивно-готельного комплексу та на проведення робіт, а не дії забудовника щодо будівництва об'єкта.

Верховний Суд звернув увагу на те, що захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, які виникають із цивільних, житлових відносин, підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (частина перша статті 19 ЦПК України).

Верховний Суд вважав за необхідне відзначити, що позивач не знаходиться з відповідачами у відносинах, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні, а правові наслідки, до яких може призвести задоволення позову, виникають для третьої особи в справі – особи, яка здійснює будівництво, оскільки вона набула право на виконання будівельних робіт та приступила до них.

Також позивач не є учасником публічно-правових відносин, що склались між відповідачами та третьою особою. Позовні вимоги про скасування права третьої особи на виконання будівельних робіт та виконання земельних і монтажних робіт є похідними і можуть бути розглянуті при вирішенні цивільним судом питання щодо законності проведення третіми особами будівельних робіт та наявності у зв'язку з цим порушень прав позивача.

Отже, не є публічно-правовим спір щодо управлінських дій суб'єкта владних повноважень, які були спрямовані на виникнення, зміну або припинення цивільних прав третьої особи. Такий спір є спором про цивільне право, незважаючи на те, що у спорі бере участь суб'єкт публічного права, а спірні правовідносини врегульовані нормами цивільного й адміністративного права.

Таким чином, Верховний Суд не погоджується з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про те, що цей спір підлягає вирішенню за правилами адміністративного судочинства.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 20 жовтня 2021 року у справі № 522/2429/21 (провадження № 61-10950св21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100490764>

8.2. Доставлення копії судового рішення електронним листом на особисту електронну пошту учасника судового процесу без реєстрації останнього у Системі обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу, як користувача не є врученням такого рішення, оскільки не відповідає порядку, визначеному у положеннях Тимчасового регламенту надсилання судом електронних документів учасникам судового процесу, кримінального провадження

27 жовтня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за заявою ОСОБА_1, заінтересовані особи: ОСОБА_2, ОСОБА_3, Служба у справах дітей виконавчого комітету Коростенської міської ради, про усиновлення дитини.

Суд першої інстанції задовольнив заяву про усиновлення ОСОБА_4, вніс зміни до актового запису про народження ОСОБА_4, змінивши її прізвище.

Апеляційний суд відмовив у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою ОСОБА_3 на рішення місцевого суду, визнавши неповажними причини пропуску строку на апеляційне оскарження рішення суду.

Верховний Суд скасував ухвалу апеляційного суду і направив справу до суду для вирішення питання про відкриття апеляційного провадження з огляду на таке.

У системі «Електронний суд» ОСОБА_3 подав заяву про розгляд справи за його відсутності, в якій зазначав про отримання копії позовної заяви, і не заперечував проти задоволення позову. Він також просив надіслати електронну копію рішення, ухваленого у цій справі, на його поштову скриньку, повне рішення суду надіслати за його поштовою адресою.

Після ухвалення рішення у справі місцевий суд направив одержувачу рішення про усиновлення на його електронну адресу, а конверт з копією рішення повернувся до суду з відміткою «за закінченням терміну зберігання».

Відповідно до підпункту 15.14 підпункту 15 пункту 1 розділу XII «Перехідні положення» ЦПК України до дня початку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи суд вручає судові рішення в паперовій формі.

Відповідно до частини п'ятої статті 272 ЦПК України учасникам справи, які не були присутні в судовому засіданні, або якщо судові рішення було ухвалено поза межами судового засідання чи без повідомлення (виклику) учасників справи, копія судового рішення надсилається протягом двох днів з дня його складення у повному обсязі в електронній формі у порядку, визначеному законом, – у випадку наявності у особи офіційної електронної адреси, або рекомендованим листом з повідомленням про вручення – якщо така адреса відсутня.

Днем вручення судового рішення є день вручення судового рішення під розписку; день отримання судом повідомлення про доставлення копії судового рішення на офіційну електронну адресу особи; день проставлення у поштовому повідомленні відмітки про вручення судового рішення (частина шоста статті 272 ЦПК України).

Згідно з пунктами 1, 2 та 6 розділу 2 Тимчасового регламенту надсилання судом електронних документів учасникам судового процесу, кримінального провадження, затвердженого наказом Державної судової адміністрації України (далі – ДСУ) від 07 листопада 2016 року № 227 (далі – Тимчасовий регламент), документи можуть бути надіслані користувачеві судом в електронному вигляді лише після реєстрації в Системі. Реєстрація користувача відбувається шляхом заповнення відповідної реєстраційної форми, із зазначенням певних відомостей для отримання процесуальних документів в електронному вигляді, паралельно з документами у паперовому вигляді відповідно до процесуального законодавства, після реєстрації в Системі і генерації адреси електронної пошти користувач повинен подати до суду заявку згідно з шаблоном, розміщеним на офіційному веб-порталі «Судова влада України».

Суд після виготовлення та підписання процесуального документа паралельно з порядком, визначеним процесуальним законодавством, надсилає електронні копії процесуального документа, скріплені електронним цифровим підписом судді (судді-доповідача, головуєчого судді), електронною поштою на поштову скриньку учасника судового процесу, кримінального провадження, якщо такий учасник зареєстрований у Системі як користувач (пункт 1 розділу 4 Тимчасового регламенту).

За таких обставин суд першої інстанції був зобов'язаний надіслати судові рішення у паперовій формі рекомендованим листом або електронним листом на офіційну електронну адресу, зареєстровану в Системі, чого зроблено не було. Докази вручення оскаржуваного рішення ОСОБА_3 в матеріалах справи відсутні.

Таким чином, апеляційний суд дійшов необґрунтованого висновку, що доставка судового рішення електронним листом на особисту електронну пошту ОСОБА_3 є врученням такого рішення.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 27 жовтня 2021 року у справі № 279/5407/20 (провадження № 61- 8744св21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100704387>

8.3. У разі використання мирової угоди не для захисту цивільних прав та інтересів, а як інструменту зловживання правом, зокрема для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу, оскаржуване судове рішення стосується прав та/або інтересів кредитора, що надає останньому право на апеляційне оскарження ухвали суду про затвердження такої угоди

27 жовтня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу

за позовом ОСОБА_1 та ОСОБА_2 до ОСОБА_3 та ОСОБА_4 про визнання недійсним договору купівлі-продажу і державного акта на право власності на земельну ділянку.

Сторони у справі подали до суду мирову угоду, за умовами якої дійшли згоди про те, договір купівлі-продажу житлового будинку, укладений між ОСОБА_3, ОСОБА_2 та ОСОБА_4, визнається недійсним. Державний акт на право власності на земельну ділянку, виданий ОСОБА_4 на підставі рішення Коломийської міської ради, визнається недійсним. У порядку реституції позивачам повертається у власність будинок і земельна ділянка у таких пропорціях: ОСОБА_3 – 39/100 частин, ОСОБА_2 – 61/100 частина. За дітьми відповідачів – ОСОБА_7, ОСОБА_8, ОСОБА_9 та внуком ОСОБА_10 зберігається право проживання в будинку протягом трьох років з дня підписання мирової угоди. Позивачі відмовилися від будь-яких вимог майнового та немайнового характеру щодо відповідачів. Позивачі передали ОСОБА_3 оригінали всіх існуючих боргових розписок, що підписані ОСОБА_4 та ОСОБА_3.

Місцевий суд провадження у справі закриття, скасував арешт житлового будинку, визнав мирову угоду сторін у справі, зазначивши, що мирова угода не суперечить вимогам закону і не порушує права та законні інтереси інших громадян та держави.

Апеляційний суд закриття провадження за апеляційною скаргою представника ТОВ «Галицька торгова компанія» на ухвалу місцевого суду про затвердження мирової угоди, керуючись тим, що у ТОВ «Галицька торгова компанія» відсутнє порушене суб'єктивне право чи майновий інтерес, оскільки за результатом розгляду спору не вирішено питання про їх права та обов'язки.

Верховний Суд скасував ухвалу апеляційного суду, передав справу на новий розгляд до суду апеляційної інстанції, зазначивши таке.

Аналіз пункту 3 частини першої статті 362 ЦПК України у редакції, чинній на момент постановлення оскарженої ухвали апеляційного суду, дозволяє дійти висновку про те, що ця норма визначає коло осіб, які наділені процесуальним правом на апеляційне оскарження судового рішення і які поділяються на дві групи – учасники справи, а також особи, які участі у справі не брали, але судові рішення стосується їх прав, інтересів та (або) обов'язків. У разі подання апеляційної скарги особою, яка не брала участі у справі, і апеляційний суд встановлює, що судовим рішенням питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки такої особи не вирішувалося, апеляційне провадження підлягає закриттю, а рішення суду першої інстанції не має переглядатися по суті. У разі використання приватноправового інструментарію не для захисту цивільних прав та інтересів, а для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з-під арешту в публічних відносинах або створення преюдиційного рішення суду для публічних відносин, судові рішення стосується прав, інтересів та (або) обов'язків відповідного державного органу, покликаного захищати інтереси держави у відповідних відносинах.

У справі, що переглядалася, апеляційний суд при закритті апеляційного провадження вважав, що у ТОВ «Галицька торгова компанія» відсутнє порушене суб'єктивне право чи майновий інтерес, оскільки за результатом розгляду спору не вирішено питання про їх права та обов'язки. Разом із цим при обґрунтуванні права на апеляційне оскарження ухвали суду першої інстанції ТОВ «Галицька торгова

компанія» зазначала, що суд першої інстанції постановив ухвалу без врахування майнових інтересів як кредитора згідно з рішенням Господарського суду Івано-Франківської області від 31 серпня 2011 року, яке набрало законної сили, ОСОБА_4 є боржником ТОВ «Галицька торгова компанія». Апеляційний суд не врахував, що недійсність договору як приватноправова категорія покликана не допускати або присікати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати. Учасники цивільних відносин не можуть на рівні того чи іншого договору (в тому числі, й мирової угоди) здійснювати кваліфікацію певного договору як недійсного (нікчемного чи оспорюваного), визначати правові наслідки нікчемності правочину, домовлятися про застосування реституції. За домовленістю сторін можуть змінюватися тільки правові наслідки оспорюваного правочину. По своїй суті застосування конструкції недійсність акта та/або реституції не для захисту цивільних прав та інтересів є недопустимим. Апеляційний суд не звернув уваги на те, що у разі використання приватноправового інструментарію не для захисту цивільних прав та інтересів, а для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу, судові рішення стосується прав та/або інтересів кредитора.

За таких обставин апеляційний суд не перевірив доводи апеляційної скарги та зробив неправильний висновок про закриття апеляційного провадження.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 27 жовтня 2021 року у справі № 346/6034/13-ц (провадження № 61-15610св21) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100704340>

Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. Рішення, внесені до ЄДРСР, за жовтень 2021 року / упоряд. правове управління (IV) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду/ Відпов. за вип.: суддя КЦС ВС, секретар Пленуму ВС, к.ю.н, доцент Д.Д. Луспеник/ Київ, 2021. стор. 34

¹**Застереження:** видання містить короткий огляд деяких судових рішень. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua